

ČESI U HRVATSKOJ¹Prilog poznavanju kolonizacije dijela
Savsko-dravskog međurječja

ZLATKO PEPEONIK

I Uvod:

Jugoslavija je mnogonacionalna zemlja. Međutim, status nacionalne manjine² ima samo devet nejugoslavenskih naroda koji žive grupirano u raznim dijelovima naše zemlje. To su poredani po brojnosti 1961. godine³ slijedeći narodi: Siptari (914.760), Mađari (504.368), Turci (182.964), Slovaci (86.433), Bugari (62.624), Rumunji (60.862), Rusini (37.353)⁴, Česi (30.331) i Talijani (25.615). Navedenih 9 nacionalnih grupacija činilo je zajedno 1961. godine čak nešto više nego 1/10 od ukupnog broja stanovnika Jugoslavije. Među njima Siptari i Mađari činili su zajedno čak više od 2/3 stanovnika jugoslavenskih nacionalnih manjina. U preostalu 1/3 stanovnika jugoslavenskih nacionalnih manjina, osim već navedenih preostalih sedam naroda, nisu uračunati neki narodi koji su relativno brojno zastupljeni u našoj zemlji, upravo zbog toga jer žive raštrkano po cijeloj Jugoslaviji. Takvi su na primjer Cigani, kojih u Jugoslaviji ima čak oko 84.000, ili Nijemci sa oko 60.000 stanovnika.⁵

Kad promatramo razmještaj nacionalnih manjina u Jugoslaviji lako uočavamo karakterističan nesrazmjer udjela po pojedinim republikama. Više od 70 posto pripadnika spomenutih nacionalnih manjina živi na području SR Srbije i to uglavnom u AKMO i AP Vojvodini. Na prostoru Makedonije ima ih 20 posto, dok na sve ostale republike zajedno otpada manje od 10 posto pripadnika nacionalnih manjina Jugoslavije.

1) Na istu temu autor je održao predavanje u Geografskom društvu Hrvatske 18. V 1964.

2) Ustav SFRJ, Savezni propisi o nacionalnim manjinama.

3) Stanovništvo i domaćinstva — osnovne strukture prema popisu 1961. godine, Statistički bilten 250, Bgd 1962.

4) Podatak za 1953. godinu, jer u 1961. god. Rusini nisu posebno iskazani.

5) Jončić: Nacionalne manjine u Jugoslaviji, Beograd 1962. str. 3.

Na prostoru SR Hrvatske živjelo je 1961. godine 9 posto od ukupnog broja jugoslavenskih Mađara, 16 posto Rusina, 30 posto Slovaka, ali zato 90 posto Talijana i 77 posto Čeha.

Dakle, od ukupnog broja Čeha u Jugoslaviji 1961. godine (30.331), koji su činili doduše svega 0,16 posto od sveukupnog jugoslavenskog stanovništva, tri četvrtine (23.391) je na teritoriju naše republike (0,56 posto od ukupnog broja stanovništva SR Hrvatske). Iako su ti brojevi i postoci relativno skromni, ipak sama pojava pripadnika naroda koji nam nije čak ni susjed, a od kojih većina živi grupirano i vezana za relativno uzak prostor, izaziva interes i zaslužuje posebnu pažnju.

II Današnji raspored:

Već i letimičan pogled na priloženu tabelu (Tab. 1) potkrepljuje tvrdnju iznesenu u uvodu da glavnina Čeha u Jugoslaviji živi upravo na teritoriju SR Hrvatske. Van teritorija naše republike

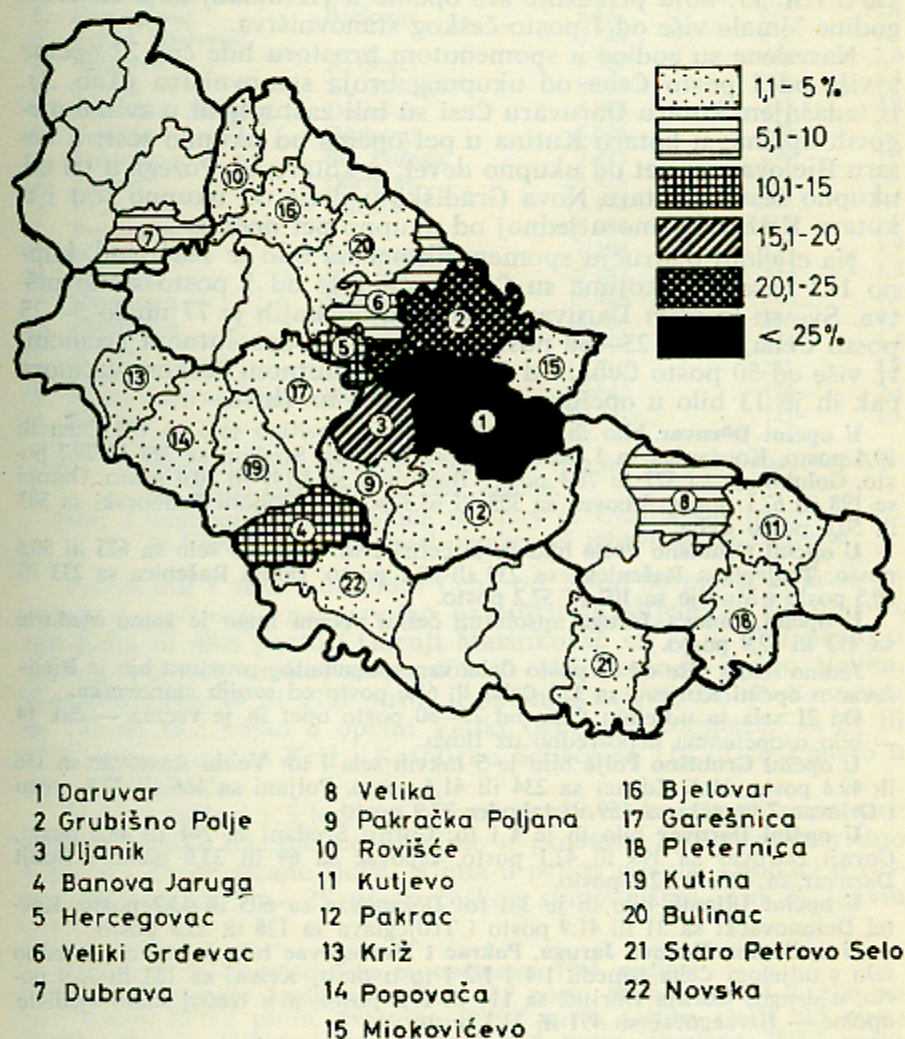
		Broj Čeha u jugosl. 1961. god.	% od ukup- nog broja stanovnika	% Čeha u Jugoslaviji
Srbija	Uže područje	2.015	0,04	6,64
	Vojvodina	3.086	0,16	10,64
	Kosmet	32	0,00	0,10
Srbija svega		5.133	0,06	16,92
Hrvatska		23.391	0,56	77,11
Slovenija		584	0,03	1,92
Bosna i Hercegovina		1.083	0,03	3,57
Makedonija		92	0,00	0,30
Crna Gora		48	0,01	0,16
Ukupno:		30.331	0,16	100 %

Tab. 1 Udio Čeha po pojedinim republikama

Table 1 The deal of Czechs by republics in Yugoslavia (1961)

ne samo da živi mnogo manje pripadnika češke nacionalne manjine u Jugoslaviji, već i njihova kompaktnost nije nigdje tako izražita. U SR Srbiji najbrojnije su zastupljeni u Beogradu, Cupriji i Paraćinu kao gradsko, te u banatskim mjestima Fabijan, Krušice, Veliko Središte i Bela Crkva kao većinom seosko-agrarno stanovništvo. Od 1083 Čeha u BiH glavnina ih živi u okolici Dervente, Prnjavora i Bosanske Gradiške kao agrarno stanovništvo, dok su na teritoriju SR Slovenije Česi uglavnom vezani za Ljubljanu i Kranj. U SR Makedoniji i SR Crnoj Gori zastupljenost Čeha je neznatna, pa se o njihovom rasporedu ne može ni govoriti.

Najbrojnije i najkompaktnije u Jugoslaviji zastupljeni su Česi na teritoriju SR Hrvatske i to u dijelu savsko-dravskog međuriječja. Kao grubi okviri njihovog rasprostiranja mogu se uzeti Bilo-gora na sjeveru i Sava na jugu, te Kalnik na zapadu i Dilj gora na istoku. Okosnica najbrojnije zastupljenosti Čeha u ovom području je relativno uzak prostor s obje strane Rijeke Ilove s najvećom gustoćom u okolici Daruvara. Malobrojnija češka naselja

Sl. 1. Općine na teritoriju Hrvatske s više od 1% Čeha od ukupnog broja njihovog stanovništva 1961 god.

Fig. 1 The communal areas on the territory of Croatia with more than 1% of Czechs from the total of their inhabitants in 1961 year

pružaju se odavde gotovo kontinuirano prema zapadu u dva kra-ka i to jedan prema Bjelovaru, a drugi prema Sisku. Kontinuitet rasprostranjenja Čeha od Ilove prema istoku donekle je prekinut obroncima Papuka i Psunja, koje Česi nikada kao izraziti ratari nisu ni naselili. Tako su se oni u Požeškoj kotlini i u prigorju Babje gore danas našli u otočnom položaju u odnosu na glavninu njihovih naselja u Hrvatskoj. To se najbolje vidi na priloženoj karti (Sl. 1), koja prikazuje sve općine u Hrvatskoj koje su 1961. godine imale više od 1 posto češkog stanovništva.

Navedene su godine u spomenutom prostoru bile čak 22 općine s više od 1 posto Čeha od ukupnog broja stanovništva (Tab. 2). U tadašnjem kotaru Daruvaru Česi su bili zastupljeni u svih 6 njegovih općina; u kotaru Kutina u pet općina od ukupno šest; u kotaru Bjelovaru u pet od ukupno devet; u kotaru Sl. Požega u tri od ukupno šest; u kotaru Nova Gradiška u dvije od ukupno šest i u kotaru Križevci samo u jednoj od ukupno pet općina.

Na cijelom području spomenutih općina bilo je 1961. god. kupno 112 naselja u kojima su Česi činili više od 5 posto stanovništva. Sve su to osim Daruvara bila sela, od kojih je 77 imalo 5—25 posto Čeha, 21 sa 25—50 posto i svega 14 s apsolutnom većinom, tj. više od 50 posto Čeha. Od 14 sela s apsolutnom češkom većinom čak ih je 13 bilo u općinama neposredno uz Ilovu.

U općini Daruvar bilo ih je osam i to: Ljudevitino selo sa 194 Čeha ili 89,4 posto, Končanica sa 1.406 ili 88,8 posto, Donji Sredani sa 388 ili 79,7 posto, Golubinjak sa 377 ili 78,4 posto, Brestovac sa 1.149 ili 70,0 posto, Otkopi sa 198 ili 67,1 posto, Šibovac sa 305 ili 63,8 posto i Doljani Podborski sa 503 ili 50,6 posto Čeha.

U općini Grubišno Polje bilo ih je četiri i to: Ivanovo selo sa 623 ili 80,6 posto, Trojeglava Rašenička sa 239 ili 80,2 posto, Donja Rašenica sa 233 ili 60,5 posto i Munje sa 107 ili 52,2 posto.

U općini Banova Jaruga apsolutnu češku većinu imao je samo Međurič sa 412 ili 52,9 posto.

Jedino selo s više od 50 posto Čeha van spomenutog prostora bio je Bjeliševac u općini Kutjevo sa 125 Čeha ili 61,6 posto od svojih stanovnika.

Od 21 sela sa udjelom Čeha od 25—50 posto opet ih je većina — čak 14 — bilo u općinama neposredno uz Ilovu.

U općini Grubišno Polje bilo je 5 takvih sela i to: Veliki Rastovac sa 156 ili 49,4 posto, Mali Zdenci sa 234 ili 41,4 posto, Poljani sa 166 ili 37,9 posto i Orlovac Zdenački sa 159 ili također 37,9 posto.

U općini Daruvar bilo ih je 4 i to: Gornji Sredani sa 244 ili 48,5 posto, Gornji Daruvar sa 398 ili 42,1 posto, Lipovac sa 69 ili 33,6 posto i Donji Daruvar sa 470 ili 32,9 posto.

U općini Uljanik bilo ih je 3 i to: Dežanovac sa 605 ili 43,7 posto, Kaštel Dežanovački sa 31 ili 41,9 posto i Trojeglava sa 138 ili 33,2 posto.

U općinama Banova Jaruga, Pakrac i Hercegovac bilo je samo po jedno selo s udjelom Čeha između 1/4 i 1/2 i to u prvoj Krivaj sa 133 ili 26,9 posto, u drugoj Gornja Obrijež sa 114 ili 27,8 posto, a u trećoj samo sjedište općine — Hercegovac sa 491 ili 33,3 posto.

6) Namjerno je uzeta karta administrativno-teritorijalne podjele iz 1961. god. ne samo zato što je te godine bio popis stanovništva, već i zbog toga što se na sadašnjim, površinski većim općinama, gubi prava slika udjela i rasporeda pripadnika češke nacionalne manjine u tom prostoru.

Red. broj	Općina	Kotar	Ukupni broj stanovn. opć.	Broj Čeha	% Čeha
1.	Daruvar	Daruvar	26.648	7.047	26,4
2.	Grubišno Polje	"	13.493	3.016	22,3
3.	Uljanik	"	6.502	1.144	17,6
4.	Banova Jaruga	Kutina	6.540	930	14,2
5.	Hercegovac	Bjelovar	5.432	675	12,4
6.	Veliki Grđevac	"	7.544	612	8,1
7.	Dubrava	Križevci	8.530	666	7,8
8.	Velika	Sl. Požega	9.144	576	6,3
9.	Pakračka Poljana	Daruvar	5.838	248	4,2
10.	Rovišće	Bjelovar	8.624	354	4,1
11.	Kutjevo	Sl. Požega	7.213	290	4,0
12.	Pakrac	Daruvar	24.423	864	3,5
13.	Križ	Kutina	11.448	393	3,4
14.	Popovača	"	15.984	416	2,6
15.	Miokovićevo	Daruvar	6.198	117	1,9
16.	Bjelovar	Bjelovar	27.682	513	1,8
17.	Garešnica	Kutina	15.485	285	1,8
18.	Pleternica	Sl. Požega	14.486	236	1,6
19.	Kutina	Kutina	16.450	251	1,5
20.	Bulinac	Bjelovar	15.519	221	1,4
21.	Staro Petrovo Selo	Nova Gradiška	15.542	176	1,1
22.	Novska	"	10.911	121	1,1

Tab. 2 Općine na teritoriju SR Hrvatske s više od 1 posto Čeha od ukupnog broja stanovništva 1961. godine.

Table 2 Communal areas on the territory of Croatia with more than 1% of Czechs from the total number of inhabitants in 1961 year

Prestalih 7 sela s udjelom Čeha od 25 do 50 posto koja se ne nalaze u općinama neposredno uz Ilovu su slijedeća: Koritno sa 108 Čeha ili 48,6 posto i Gornji Marinkovac sa 77 ili 27,7 posto u općini Križevci, te Kaptol sa 409 ili 31,5 posto u općini Velika. Tominovac sa 96 ili 27,0 posto u općini Kutjevo, Donja Kovačica sa 197 ili 34,2 posto u općini Veliki Grđevac, Kompator sa 65 ili 27,8 posto u općini Križ i Katoličko Selišće sa 114 ili 26,0 posto u općini Popovača.

Ti nam podaci još jednom pokazuju glavnu koncentriranost pripadnika Češke nacionalne manjine u prostoru općina neposredno s jedne i druge strane Ilove. Njima u prilog govore i podaci o rasporedu sela sa 5 — 25 posto češkog stanovništva.⁷ Od 77 takvih

7) Sela sa 5—25 posto Čeha po općinama 1961. godine:

Općina Dubrava: Zgališće sa 47 ili 18,7 posto, Novaki sa 143 ili 17,0 posto, Brezje 20/13,1 posto, Zvekovac 36/10,8 posto, Ladina 15 ili 10,5 posto, Srpska Kapela 42/10,4 posto, Bađinec 16/8 posto, Dubrava 78/8,2 posto, Zetkan 20/7,8 posto, Radulec 11/7,9 posto i Graberec 18/6,3 posto.

Općina Rovišće: Predavec sa 113/15,0 posto, Rovišće 136/12,5 posto, Zabljak 36/9,6 posto i Prnjavori 5/5,8 posto.

Općina Bjelovar: Novoseljani 44/6,2 posto, i Zdralovi sa 53/6,1 posto.

Općina Bulinac: Samo Bulinac sa 95 ili 20,2 posto.

Općina Veliki Grđevac: Samo Pavlovac sa 295 ili 21,7 posto.

sela u ovom dijelu Hrvatske čak ih je 34 ili 44,1 posto opet u tom prostoru. To ujedno pokazuje i glavnu karakteristiku čeških naseobina kod nas, tj. ne samo koncentriranost na relativno uži prostor oko Ilove, već i mnogo veću brojčanu zastupljenost u selima toga kraja, dok njihov postotak u selima okolnog prostora s manjim izuzecima gotovo proporcionalno opada s udaljenošću od kraja kojomu je Ilova okosnica.

Osim u navedenim općinama koje su sve imale više od 1 posto Čeha od ukupnog broja svojeg stanovništva, bilo je više od 5 posto Čeha i u nekim selima susjednih općina. Tako je npr. selo Jazvenik u općini Sisak imalo čak 127 ili 47,0 posto Čeha. Međutim, to je selo izuzetak jer je kod svih ostalih sela, a bilo ih je 1961. god. osim Jazvenika van promatranih općina još osam, taj udio bio mnogo manji.⁸

Općina Grubišno Polje: Gornja Raševica 86/23,6 posto, Turčević Polje sa 75/14,5 posto, Grubišno Polje 379/14,3 posto, Velika Dapčevica 33/11,8 posto i Grbavac sa 46/8,7 posto.

Općina Hercegovac: Gornja Trnovitica 21/9,2 posto, Ladislav 58/7,4 posto i Palešnik 42/6,7 posto.

Općina Križ: Vidrenjak 99/18,6 posto, Mala Ludina 47/14,5 posto, Mustafina Klada 33/12,5 posto i Okoli 60/7,2 posto.

Općina Popovača: Gornja Vlahinička 70/12,4 posto, Grabov Potok 26/12,3 posto i Velika Ludina 80/11,3 posto.

Općina Kutina: Samo Šartovac sa 28 ili 6,2 posto.

Općina Garešnica: Tomašica 73/9,0 posto i Begovačka 13/6,2 posto.

Općina Banova Jaruga: Lipovljani 320/15,0 posto i Banova Jaruga 42/5,9 posto.

Općina Pakračka Poljana: Antunovac 126/12,4, Kapetanovo Polje 22/10,1 posto i Brekinjska 35/7,3 posto.

Općina Pakrac: Prekopakra 234/20,6 posto, Badlješina 125/10,5 posto, Filipovac 38/8,7 posto, Omanovac 34/8,0 posto, Banovac 5/7,8 posto, Dobrovac 22/6,6 posto, Kukunjevac 79/5,8 posto i Batinjani Pakrački 25/5,6 posto.

Općina Uljanik: Uljanik 138/20,4 posto, Gornji Uljanik 41/8,0 posto i Duhovi 24/7,9 posto.

Općina Daruvar: Ivanovo Polje 63/20,2 posto, Borova Kosa 38/15,4, Kip 47/14,7, Vrbovac Podborski 58/10,8 posto, Pakrani 49/10,3 posto, Miljanovac 44/8,1 posto, Širač 109/5,7 posto, i Vukovje Batinjsko 8/5,4 posto, te grad Daruvar sa 907 Čeha ili 14,1 posto.

Općina Miokovićevo: Mala maslenjača 9/9,5 posto i Veliki Bastaji 38/5,4 posto.

Općina Novska: Samo Nova Subocka sa 60 ili 11,8 posto.

Općina Staro Petrovo Selo: Samo Staro Petrovo Selo sa 130 ili 5,6 posto.

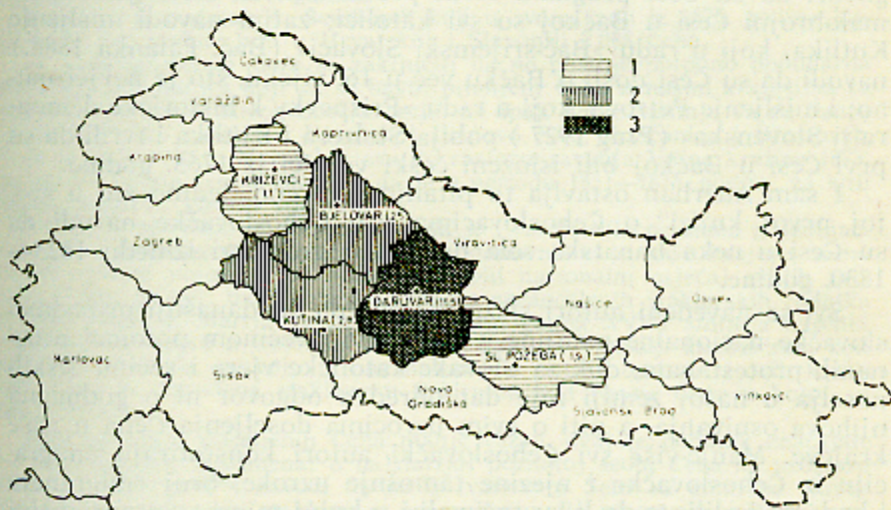
Općina Velika: Komarovci 44/20,0 posto i Doljanovci 14/5,2 posto.

Općina Kutjevo: Samo šumanovci sa 10 ili 5,8 posto.

Općina Pleternica: Mali Bilac 10/8,8 posto, Buk 20/7,5 posto, Knežci 12/7,2 posto, Čosinci 7/5,6 posto i Svilna 11/5,2 posto.

8) Brezani sa 12 Čeha ili 20,7 posto u opć. Orehovec, Tvrđa Rijeka u opć. Kapela sa 19 ili 14,1 posto, Tekići u opć. Sl. Požega sa 34 ili 13,6 posto, Kosovac u opć. Okučani sa 31 ili 9,2 posto, Šagovina Mašička u opć. Nova Gradiška sa 15 ili 6,5 posto, Novi Laminac u opć. Čazma sa 12 ili 5,7 posto, Škrinjari u opć. Zabno sa 12 ili 5,5 posto i Lukovo Lovrečko u opć. Vrbovec sa 16 ili 5,2 posto.

U već spomenutih šest kotareva tog prostora (Daruvar 12.435, Bjelovar 2.491, Kutina 2.297, Sl. Požega 1.320, Križevci 876 i Nova Gradiška 499 Čeha) Česi su imali čak 85,1 posto svog stanovništva od njihovog ukupnog broja u SR Hrvatskoj. Ako im pribrojimo još predstavnike češke nacionalnosti iz okolnih sedam kotareva (Zagreb 1.296, Varaždin 41, Koprivnica 17, Virovitica 113, Našice 98, Sl. Brod 107 i Sisak 321) sačinjavat će zajedno 93,6 posto, a s Česima preostalih pet kotareva panonskog i peripanonskog dijela Hrvatske (Osijek 312, Vinkovci 112, Čakovec 12, Krapina 6 i Karlovac 82) činit će zajedno čak 95,8 posto od svih Čeha u našoj republici. Dakle, samo 4,2 posto Čeha naše republike živi van njenog panonskog i peripanonskog dijela.

Sl. 2. Kotarevi Savsko-dravskog međuriječja koji su jedini na teritoriju Hrvatske imali, prema popisu stanovništva 1961. god., više od 1% Čeha. Brojevi 1, 2 i 3 pokazuju intenzitet udjela Čeha. (Broj u zagradi označava % Čeha od ukupnog stanovništva kotara).

Fig. 2 The districts between the Sava and Drava rivers which in 1961 year had more than 1% of Czechs

Međutim, danas već relativno velik dio Čeha na teritoriju naše republike živi i u gradovima (16,0 posto).⁹ Tako npr. samo u Zagrebu živjelo je 1961. godine 1263 Čeha, u Daruvaru 907, Pakracu 216, Osijeku 173, Rijeci 157, Sisku 113, Kutini 111, Sl. Požegi 101, ali samo je u Daruvaru njihov udio u ukupnom gradskom stanovništvu bio veći (14,1 posto), te donekle u Pakracu (4,4 posto) i Kutini (1,6 posto), dok je u svim ostalim našim gradovima, pa čak i u Zagrebu (0,2 posto) njihov udio bio neznatan.

9) U obzir su uzeti samo gradovi u kojima je 1961. godine živjelo više od 10 Čeha.

III Tok kolonizacije

a) Period i prostor najranije kolonizacije (do 1873. godine).

Poznato je da su svi Čehoslovaci u Jugoslaviji potomci kolonista koji su doselili na teritorij naše zemlje u raznim razdobljima. Postoje i podaci nekolicine pisaca o njihovom naseljavanju, ali se oni za najstarija naselja uglavnom ne podudaraju, kako po vremenu, tako i po opisu uzroka doseljavanja. Jan Auerhan, sigurno najbolji poznavalac čehoslovačkih naselja izvan Čehoslovačke, u svojoj knjizi »Čehoslovenská vetev v Jugoslavii«¹⁰ navodi mišljenje Stelzera, koji u svojem radu »Geschichte der Bacska« (Novi Sad 1883.) govori da su Česi prognani češki protestanti iz 1639. godine, ali malobrojni Česi u Bačkoj su svi katolici; zatim navodi mišljenje Kutlika, koji u radu »Bač-srijemski Slovaci« (Bač. Palanka 1888.) navodi da su Česi došli u Bačku već u 16. vijeku, što je nevjerojatno; i mišljenje Petrova, koji u radu »Prispevky k historické demografii Slovenska« (Prag 1927.) pobija Stelzera i Kutlika i tvrdi da su prvi Česi u Bačkoj bili isluženi češki vojnici iz 1763. godine.

I sam Auerhan ostavlja to pitanje otvoreno, jedino što u svojoj prvoj knjizi¹¹ o Čehoslovacima van Čehoslovačke navodi da su Česi u neka banatska sela došli kao graničari između 1823—1830. godine.

Svi se navedeni autori slažu u tome da su današnji pripadnici slovačke nacionalne manjine u Jugoslaviji većinom potomci prognanih protestanata, dok za Slovake katoličke vjere i većinu čeških naselja u našoj zemlji nije dat određen odgovor ni o godinama njihova osnivanja, a niti o svim uzrocima doseljavanja Čeha u naše krajeve. Manje-više svi Čehoslovački autori konstatiraju emigraciju iz Čehoslovačke i njezine tamošnje uzroke, broj emigranata i kada su iselili, te da li su sačuvali i u kojoj mjeri svoj nacionalni osjećaj, što je potpuno razumljivo, međutim, nedovoljno su osvijetlili uvjete naseljavanja iz perspektive krajeva u koje je njihovo stanovništvo selilo.

Prvi podaci o naseljavanju Čeha u Hrvatsku kasnijeg su datuma. C. Czoernig¹² u svojem djelu »Ethnographie der österreichischen Monarchie« navodi da je 1851. godine bilo u Slavoniji 770 Čeha, te na području Vojne krajine 8.822, od čega u Križevačkoj pukovnici 420, Đurđevačkoj 872 i Ilirsko-rumunjskoj-banatskoj 7.530.¹³ Dakle, na području Hrvatske bilo je 1851. godine 2062 Čeha.

Czoernig također nabroja i sela u kojima su tim popisom ustanovljeni Česi. U Slavoniji spominje čisto češka sela Končanicu i Johanesberg (danas

10) J. Auerhan: (II) »Čehoslovenská vetev v Jugoslavii«, Prag 1930. str. 66.

11) J. Auerhan: (I) »Čehoslovaci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Madarsku, a v Bulharsku«, Prag 1921, str. 60.

12) C. Czoernig: »Ethnographie der österreichischen Monarchie«, Wien 1857. str. 63.

13) Povlačenjem granice između Rumunjske i Jugoslavije 1918. godine veći dio češkog stanovništva ostao je u Rumunskoj.

Ivanovo Polje), te srpsko—češko—slovačko selo Brestovac, dok na području Vojne krajine spominje u Križevačkoj pukovnji hrvatsko—češka sela Novi Laminac i Nove Plavnice, a u Đurđevačkoj češko—srpsko—hrvatsko selo Johannesdorf (Ivanovo Selo).¹⁴

J. Auerhan¹⁵ navodi mišljenja i podatke Turčina, Fickera i Šembere o vremenu i prostoru naseljavanju Čeha u Hrvatskoj. Tako Turčin¹⁶ na osnovu vlastitog proučavanja matica zaključuje da je najstarije češko selo u Hrvatskoj Ivanovo Selo osnovano 1825. godine na mjestu gdje je ranije bila šuma Presad,¹⁷ a da su 1829. godine Česi već doselili u Končanicu i Brestovac. On smatra da su u manjem broju Česi u isti prostor doseljivali od 1840-ih do 1860-ih godina. Ficker u svom radu,¹⁷ osim u selima koja je spomenuo već Czoernig, navodi da Čeha još ima u selima Donji Daruvar i Veliki Zdenci, što bi se podudaralo s mišljenjem Turčina da su Česi u ovaj kraj pojedinačno naseljivali i od 1840-ih do 1860-ih godina, međutim Turčin u njegovom već navedenom radu također navodi da su prvi Česi doselili u Velike Zdence tek 1877. godine.

Vrijedan je podatak A. Šembere¹⁹ koji u svom radu iz 1876. godine kaže da je iste godine bilo u Hrvatskoj i Slavoniji 2.088 Čeha.

Iz svega iznešenog može se zaključiti da ne postoje potpuno podudarna mišljenja svih autora koji su se bavili pitanjem Čeha u našim krajevima za najstariji period njihovog doseljavanja, ali ipak nema sumnje da su danas najstarija češka naselja u Hrvatskoj Ivanovo Selo, Končаница i Brestovac, te da je broj Čeha u Hrvatskoj sve do rasformiranja Vojne krajine 1873. godine bio zaista veoma malen i da je u periodu 1851—1876. godine, za koji imamo podatke, gotovo stagnirao.

Međutim, potrebno je napomenuti da je i ranije bilo ne samo pojedinačnog, već i grupnog doseljavanja češkog stanovništva u naše krajeve, samo što su njihovi potomci već odavno izgubili nacionalni osjećaj svojih predaka. Takav je npr. bio i slučaj s grupom nezaposlenih staklarskih radnika iz Češke, koje je Marija Terezija šezdesetih godina XVIII stoljeća naselila uz Karolinsku cestu u Gorskom Kotaru,²⁰ kako bi Veneciji konkurirala kod proizvodnje stakla, za koju je ona nabavljala potašu upravo iz ovih krajeva.²¹ Tako je izgrađena staklana u Sušicama kod Ravne Gore u kojoj su radili Česi.²²

Tako po broju doseljenih Čeha manje važan, ovaj je podatak značajan, jer je to siguran dokument o najstarijoj poznatoj seobi Čeha na prostoru Hrvatske. E. Lendl^{22a} navodi da su u Ivanovom Selu »u šumi uz Ilovu« Nijemci osnovali prvu staklanu u ovom kraju. Po njegovom mišljenju ta staklana je osnovana prije 1789. godine, a između 200—300 njemačkih staklarskih radnika bilo i nekoliko Čeha.

Po tom podatku bi staklarski radnici Ivanovog Sela bili najstariji češki kolonisti u ovom kraju.

14) C. Czoernig: ib. str. 46.

15) J. Auerhan: (II), ib. str. 71—73.

16) Turčin (prema Auerhanu II, ib. str. 71): »Naši zahranici«, II, sv. 1, Prag.

17) U starijim dokumentima javlja se pod nazivima Presad, Johannesdorf ili Pagus Bohemorum.

18) Ficker: »Völkerströme der österreichischen Monarchie«, Beč 1869. str. 64.

19) A. Šembera: (Prema Auerhanu II, ib. str. 72) »Kolik je Čehu, Moravanu a Slovaku a kde obyváji«, Casopis českého musea, Prag 1876.

20) R. Bičanić: »Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750—1860«, Zagreb 1951., str. 321.

21) R. Bičanić: Ib., str. 121 i 122.

22) M. Despot: »Postanak, razvoj i proizvodnja staklane u Sušici«, Zbornik muzeja primjenjene umetnosti 3—4, Beograd 1958., str. 151—155.

22a) E. Lendl, Das Deutschtum in der Ilowasenke, Leipzig, 1941.

Bez druge dokumentacije bilo bi smjelo tvrditi da su oni privukli ostale češke koloniste, ali ne može se mimoći ni činjenica da je i po Turčinovom proučavanju crkvenih matrica upravo Ivanovo Selo najstarije češko selo kod nas. To nas upućuje na zaključak da je ipak morala postojati veća izjava Čeha — staklara i njihovih rođaka i znanaca u Češkoj ili Moravskoj, koji su na taj način bili obaviješteni o velikim površinama neiskorištenih zemalja ovog kraja, te privučeni najprije upravo u Ivanovo Selo i njegovu susjedni prostor.

b) Period glavne kolonizacije i kretanje broja Čeha u Hrvatskoj

Zahvaljujući spomenutom podatku A. Šembere iz 1876. godine lako nam je konstatirati kada je bilo najbrojnije doseljavanje Čeha u naše krajeve, jer kasnije možemo pratiti tačan broj Čeha prema službenim popisima godinama. Već po popisu stanovništva iz 1880. godine bilo je na današnjem području naše republike čak 14.584 Čeha, u koji broj nisu uračunata djeca do 2 godine starosti, jer je popis vršen prema materinjem jeziku, a ne nacionalnoj pripadnosti. To nam pokazuje ogroman skok broja Čeha našim krajevima u razdoblju od svega 4 godine. Iz priložene tabele (Tab. 3) vidi se da je takvo naglo doseljavanje nastavljeno i u slijedećem desetljeću, tj. između 1880—1890. godine, dok je u zadnjih deset godina prošlog stoljeća ono još uvijek trajalo, ali je broj Čeha bilo mnogo slabije izraženo. U prvih deset godina našeg stoljeća zabilježen je i prvi pad češkog stanovništva kod nas, da bi se u drugu polovinu I svjetskog rata njihov broj u razdoblju između 1910 — 1921

Godina	Broj čeha na današnjem terit. SRH*
1880.	14.584
1890.	27.418
1900.	31.466
1910.	31.020
1921.	32.139
1931.	***
1948.	28.991
1953.	25.951
1961.	23.391

Tab. 3 Kretanje broja Čeha na teritoriju SRH od 1880—1961.
Table 3 Changes in the numbers of Czechs on the territory of Croatia in the period from 1880 to 1961

* Uračunato je samo civilno stanovništvo!

** U taj broj nisu uračunata djeca do dvije godine starosti.

*** Česi nisu posebno izdvojeni, već zajedno sa Slovancima.

godine opet nešto povećao, ali to je ujedno bilo do sada i zadnje povećanje broja Čeha kod nas. Od 1921. godine počinje konstantan pad i broja i postotka češkog stanovništva u našoj republici, o čijem će uzroku biti govora kasnije.

IV Uzroci doseljavanja Čeha u naše krajeve

Da bi u potpunosti mogli sagledati sve uzroke naseljavanja ne samo Čeha nego i ostalih tuđinaca na današnji teritorij SRH moramo se vratiti relativno daleko u prošlost.

Prodiranjem Turaka u naše krajeve, a naročito nakon Mohačke bitke, velik broj starosjedilačkog hrvatskog stanovništva iseljava prema sjeveru i sjeverozapadu. O tome nalazimo mnogo podataka od kojih su neki vrlo stari. Tako postoji dokument iz 1537. godine kojim kralj Ferdinand dozvoljava gradnju skele kod Legrada i Dubrave na Muri izričito za prijevoz brojnih bjegunaca iz Slavonije, kako bi se mogli prebaciti sa svojom stokom i stvarima.²³ Takve skele sigurno su postojale i na još niz drugih mjesta na Dravi kad Ugarski sabor u tadašnjem Požunu 1550. godine na zahtjev hrvatskih nuncija članom 72 određuje »da se oni seljaci koji su minulih godina budi radi glada budi od straha pred Turcima iz Slavonije pobjegli u Ugarsku, imaju otpustiti od onih, na kojih su imanja došli, ako bi se dobre volje povratiti htjeli.«²⁴ Osim u Mađarsku Hrvati su u velikom broju selili i u Štajersku i Kranjsku, pa povodom toga već 1533. godine u svom pismu kralju Ferdinandu Hrvatski sabor jadikuje kako će Hrvatska ostati pusta.²⁵

I zaista su relikvije ondašnje kraljevine Hrvatske i Slavonije ostale s vrlo malim brojem stanovnika. Doduše, u područje Vojne krajine prebjegavao je veći broj stanovnika iz krajeva osvojenih od Turaka, no ni izdaleka onoliko koliko ih je ranije pobjeglo prema sjeveru i sjeverozapadu iz tih krajeva.

Otjeravanjem Turaka iz Slavonije krajem XVII stoljeća s njima odlazi u Bosnu i velik broj starosjedilačkog hrvatskog stanovništva koje je za vrijeme turske vladavine prihvatilo islam. Tako ranije granični dijelovi, ali i prostori koji su tada bili pod Turcima, ostaju poluprazni.²⁶

Svi ti događaji zbili su se i u prostoru u kojem danas nalazimo najviše Čeha u našoj republici. Upravo područje oko rijeke Ilove, koja je dugo godina bila granica između Hrvatske, odnosno Austro-Ugarske i Turske, bilo je prostor ničije zemlje — Terra nullius. Djelomično je to bilo uvjetovano nepovoljnim močvarnim zem-

23) V. Klaić: »Povijest Hrvata«, XV, Hrvatsko kraljevstvo za prva tri Habzburgovca (1527—1608), Zagreb 1899., str. 21.

24) V. Klaić: *Ib.* str. 21.

25) V. Klaić: *Ib.* str. 22.

26) S. Pavičić: Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Zagreb 1953; str. 66, 108, 122, 158, 171, 174, 207, 243, 273, i dr.

ljištem obraslim šumama hrasta lužnjaka, ali mnogo jače nesigurnošću u graničnom pojasu, kako s jedne, tako i s druge strane. Širi prostor istočno od llove bio je pod Turcima od 1543. do 1687. godine, dakle 144 godine. Čitavo to vrijeme u užem pojasu uz llovu s njene obje strane nije bilo gotovo nikakve naseljenosti. Tako je taj prostor dočekao oslobođenje od Turaka 1687. godine gotovo potpuno pust.

Kako se predturski gospodar Podborja (današnjeg Daruvara) poslije oslobođenja tih krajeva od Turaka više nije javljao, carska komora je 1745. godine prodala taj posjed plemićkoj porodici Jankovića, koji su ga držali sve do 1879. godine. Razumljivo je, da su Jankovići taj poluprazan kraj, čiji je samo istočni, brdski i u gospodarskom pogledu manje vrijedan dio bio bolje naseljen, htjeli što prije naseliti novim kolonistima i tako iskoristiti njegovu pravu vrijednost. Međutim, to je u to vrijeme još bilo nemoguće, jer su vladali strogi feudalni odnosi i ni jedan kmet nije mogao napustiti posjed svog feudalca bez njegovog odobrenja. Tako je Janković mogao eventualno dovoditi samo biroše²⁷ sa svojih imanja u Mađarskoj.

Tek »Einwanderungspatent« Josipa II iz 1772. godine.²⁸ dopušta doseljavanje »ratara iz carskih zemalja«, pa to krajem XVIII i početkom XIX stoljeća omogućava ponovo intenzivnije naseljavanje Hrvata u Slavoniji i Srijemu, ali i doseljavanje mnogih stranaca, među kojima su bili najbrojniji Nijemci, Mađari, Slovaci i Česi.²⁹ I Jankovići koriste mogućnosti naseljavanja nastale poslije navedenog zakona Josipa II, pa u požunskim novinama pozivaju koloniste, kojima obećavaju posebne povlastice.³⁰ Poznato je da je Izidor Janković između ostalih ranije napuštenih zemljišta naselio Končanicu i Brestovac upravo Česima 20-ih godina XIX stoljeća,³¹ pa su ta dva sela uz susjedno najstarije češko selo kod nas — Ivanovo Selo, sigurno postala nukleus za kasnije naseljavanje Čeha u cijelom okolnom prostoru. To je važan faktor za objašnjenje kasnije koncentracije češke kolonizacije upravo u ovom kraju.

Međutim, prvi češki kolonisti — poljoprivrednici u Ivanovom Selu, Končanici i Brestovcu, te obrtnici u Daruvaru dugo su vremena ostali gotovo jedini Česi u tom prostoru. Osim konstantnih, ali malobrojnih pojedinačnih dolaženja i vrlo rijetkih grupnih doseljavanja (Donji Daruvar, Plamnice, Novi Laminac), ne može se sve do kraja 70-ih godina prošlog stoljeća govoriti o nekoj većoj organiziranoj kolonizaciji Čeha u ove krajeve. Tek tada dolazi do

27) Biroš (mađ.) — seljak koji obrađuje vlastelinsku zemlju i ima na njoj svoju okućnicu.

28) W. Köhl: »Die deutschen Sprachinseln in Südungarn und Slavonien«, Innsbruck 1902, str. 16.

29) M. Senoa: »Doseljavanje tuđinaca u Srijem« Zagreb 1914, str. 6.

30) Đ. Szabo: »Iz prošlosti Daruvara i okolice«, Posebni tisak iz »Narodnih starina«, Zagreb 1934., str. 15.

31) J. Kempf: »O grofovskoj porodici Jankovića—Daruvarskih«, Zagreb 1930., str. 10.

eksplozivne i za ono doba vrlo značajne kolonizacije, koja je prvenstveno bila uvjetovana agrarnom krizom, te velikim razlikama u gustoći stanovništva između ovih krajeva, te Moravske i Češke, odakle je doselila većina kolonista.

Agrarna kriza, koja je započela poznatim »bečkim slomom« na bečkoj burzi 1873. g. i trajala sve do 1895. godine, prvenstveno je bila uzrokovana pojeftinjenjem žita zbog proširenja njegovih površina i jeftinijeg transporta izgradnjom željeznica naročito u USA. U ekonomskom razvoju koji je išao u pravcu likvidacije feudalnih ostataka i izgradnje kapitalističkog društva nastojala se je što brže podići industrija, trgovina i promet. To je iziskivalo velike poreze, kako od seljaka, tako i od veleposjednika. Seljaku je bilo lakše zbog malih prohtjeva, dok je veleposjednik uz ostalo, poslije ukinuća kmetstva 1848. godine, morao plaćati još i radnu snagu. Takva situacija dovodi u prvom redu do raspadanja i prodaje veleposjeda. Međutim, ni sitni seljak unatoč suprotnom očekivanju nije se mogao sakriti iza autarkičnog zida svoje kućne zadruge. Niske cijene njegovih proizvoda i visoki porezi potpuno su ga osiromašili i zadužili. Time je najprije uvjetovano raspadanje kućnih zadruga, a zatim prodaja posjeda da bi platili porez. To je do tada bila najveća proletarizacija naših seljaka, koji prodaju zemlju uglavnom strancima i odlaze za poslom u naše gradove ili u Ameriku.

Budući da je kod prodaje vrijednost zemlje u Hrvatskoj pala gotovo u bescijenje,³² takvu situaciju koriste, sličnom krizom iz njihovih zemalja, otjerani Nijemci, Mađari i naročito Česi.³³ Ovi strani seljaci kupili su kod nas jeftinu zemlju, tako da su u prosjeku za jedno jutro prodane zemlje npr. u Moravskoj kod nas u okolici Daruvara, Bjelovara ili Požege mogli kupiti čak 10—12 jutara! Strani seljaci su se kod nas bolje snašli od naših domaćih ljudi, jer su znali bolje gospodariti, a jedino je promjena u načinu gospodarenja bila izlaz iz krize. Oni su redovito dolazili iz mnogo gušće naseljenih krajeva. Dok su 1880. godine prostori oko Bjelovara, Daruvara i Sl. Požege, u koje je dolazilo najviše Čeha, imali gustoću od svega 33,7—43,6 stanovnika na km², agrarni krajevi Češke i Moravske, odakle su Česi dolazili, redovito su imali čak dvostruku gustoću,³⁴ dok je cijela Hrvatska i Slavonija imala te godine gustoću od svega 45,5 stanovnika na km².³⁵

Osim posljedica agrarne krize i relativno male gustoće stanovništva kod nas, na tako brzo doseljavanje upravo Čeha u naše krajeve utjecao je i tada u cijeloj monarhiji proširen glas o odličnoj i jeftinoj zemlji u Hrvatskoj i Slavoniji. Prvi kolonisti koji su sti-

32) F. Vrbanić: »Miena u posjedu i teretih nekretnina 1865—1879.« Publikacije statističkog ureda, Zagreb 1880. str. 15.

33) R. Bičanić: »Agrarna kriza u Hrvatskoj 1873—1895.« Zgb. 1937, str. 29 i 30.

34) J. Auerhan: (II) Ib. str. 57.

35) F. Vrbanić: »Jedno stoljeće u razvoju broja žiteljstva Hrvatske i Slavonije«, rad JAZU 140, Zagreb 1899., str. 51.

zali potvrđivali su istinitost tih podataka onima koji su zbog dvoumljenja ostajali, što je uvjetovalo nevjerojatno brzu lančanu reakciju kod daljnjih seoba.

Zanimljivo je da unatoč raspadanju veleposjeda u istom periodu, možda protivno očekivanjima, došljaci najvećom većinom nisu kupovali zemlju od veleposjednika već od osiromašenih i prezađenih sitnih hrvatskih seljaka. Veleposjednici su prodavali cijele komplekse svog zemljišta uglavnom bogatim trgovcima i spekulantom, od kojih su kasnije neki pristupili daljnjoj parcelaciji i prodaji manjih površina zemljišta kolonistima, što veleposjednici zbog brojnih kupoprodajnih ugovora i opsežnosti posla, koji bi s tim u vezi nastao nisu htjeli, a gotovo da i nisu mogli učiniti. Na isti je način postupio i posljednji iz grofovske porodice Jankovića — Julije, koji je najveći dio svojeg posjeda do 1879. godine prodao svega petorici trgovaca, dok je samo mali, gotovo neznatni dio prodao direktno kolonistima.³⁶

Kraj intenzivnijeg doseljavanja Čeha, kao i ostalih stranaca u naše krajeve, gotovo se poklapa s okončanjem agrarne krize 1895. godine. Malobrojnija kasnija doseljavanja uglavnom su rezultat ranije inercije, produžene zbog rodbinskih ili drugih veza.

Međutim, posebno mjesto u kasnijoj kolonizaciji Čeha u naše krajeve zauzimaju najmlađa češka naselja nastala od doseljenih Čeha iz Rusije. U nekoliko zadnjih godina prošlog i prvih 5 godina ovog stoljeća doselilo je iz Rusije više čeških porodica koje nisu htjele preći na pravoslavnu vjeru, što je od njih zahtijevala carska vlast.³⁷ I spomenuti doseljenici pokušali su najprije kupiti zemlju u prostoru Hrvatske gdje je bilo najviše čeških naselja, ali je zemlja tada već postala mnogo skuplja, pa je većina od 107 porodica bila prisiljena preći Savu, jer je u Bosni zemlja bila znatno jeftinija.

IV Posljedice kolonizacije

Češko stanovništvo doseljeno u naše krajeve bilo je velikom većinom poljoprivredno. Kako je već spomenuto, ono se je unatoč agrarne krize ovdje odlično snašlo, jer je doselilo iz prostora mnogo veće gustoće stanovništva, i sa slabijeg zemljišta, što ga je prisililo i naučilo rentabilnijem i racionalnijem načinu agrarnog privređivanja. Te osobine donijeli su Česi zajedno sa željeznim plugom u našu zemlju i u krajevima koje su naselili uvjetovali su pravu gospodarsku revoluciju. Oni su gotovo i do današnjih dana ostali kod nas među najuzornijim gospodarima. Njihovo se prisustvo očitovalo u različitim tipovima kuća od starosjedilačkog hrvatskog ili srpskog stanovništva, u izgledu sela, u višem kulturnom nivou i sl. Upravo te činjenice bile su sigurno razlog da su Česi od do-

36) J. Kempf: *Ib.*, str. 15.

37) J. Auerhan: (II) *Ib.*, str. 73.

maćeg stanovništva bili lijepo primljeni, jer je naše stanovništvo od njih moglo mnogo toga naučiti o novom načinu gospodarenja.

V Zaključak

Unatoč relativno velikom broju doseljenih Čeha i njihovoj koncentraciji na uži prostor u dijelu Savsko-dravskog međuriječja, broj onih koji su zadržali osjećaj češke nacionalnosti iz godine u godinu je sve manji. Promatrajući kretanje broja Čeha u Hrvatskoj (Tab. 3) vidi se stalno opadanje njihovog broja. Manjim dijelom je to uvjetovano ponovnim odseljenjem u Čehoslovačku, koje je bilo nešto znatnije³⁸ poslije I i II svjetskog rata, te dijelomičnim selenjem u Ameriku, ali glavni razlog konstantnog opadanja njihovog broja je asimilacija s domaćim hrvatskim stanovništvom. Već je i J. Auerhan konstatirao³⁹ da se je samo u razdoblju između 1900 — 1921. godine asimiliralo s hrvatskim stanovništvom oko 20 posto Čeha u našim krajevima. Asimilacija je velikim dijelom pospješena miješanim brakovima i naknadnim pojedinačnim preseljenjima, a intenzivnija je u selima u kojima su Česi u manjini. Iako se tačan broj kroatiziranih Čeha ne može ni približno odrediti, ipak se iz matičnih knjiga prema prezimenima može zaključiti da je asimilacija bila najslabija u prostoru oko Daruvara, gdje je koncentracija Čeha oduvijek bila najveća, a najjača u perifernim dijelovima navedenog prostora Savsko-dravskog međuriječja, gdje su Česi od svog dolaska u ovaj prostor bili u manjini.

Godina	Jugoslavija	Hrvatska
1948.	39.015	28.991
1953.	34.517	25.954
1961.	30.331	23.391

Tab. 4. Kretanje broja Čeha u Jugoslaviji i Hrvatskoj poslije II svjetskog rata.

Table 4 Changes in the numbers of Czechs in Yugoslavia and Croatia after the Second World War

Opadanje broja Čeha u cijeloj našoj zemlji naročito dolazi do izražaja poslije II svjetskog rata (Tab. 4). Ta pojava pomalo i začuđuje, jer je tek manjim dijelom uvjetovana odseljavanjem van Jugoslavije, a asimilacija je unatoč svih prava koje nacionalne manjine kod nas imaju i dalje relativno velika i brza.

Kulturni centar češke nacionalne manjine u Jugoslaviji je Daruvar u kome se svake godine održavaju »Obžinky« — poznate žetvene svečanosti češke nacionalne manjine u Jugoslaviji. On je uz Pakrac i važan školski kao i štamparski centar svih naših Čeha. Njegova je uža okolica bila i ostala nukleus čeških naseobina u Hrvatskoj, za koja možemo sa sigurnošću konstatirati da

38) Ne postoje potpuni i pouzdani podaci.

39) J. Auerhan: (II) - Ib, str. 301.

su u jednom periodu odigrala važnu ulogu na pozitivne promjene u gospodarskom i kulturnom životu mnogih sela spomenutog dijela Savsko-dravskog međuriječja. Ne samo da i danas mnoga češka gospodarstva služe kao uzor u tom kraju, već i mnogi Česi ili njihovi potomci zauzimaju vidna mjesta u našem kulturnom i javnom životu.

Sve te činjenice, kao i sama pojava i relativno kompaktna naseljenost Čeha u centralnom dijelu Savsko-dravskog međuriječja, zaslužuju da ih se pobliže osvijetli i da im se posveti odgovarajuća pažnja.

Summary

CZECHS IN CROATIA

by Zlatko Pepeonik

Of the total number of Czechs in Yugoslavia in 1961 (30,331) amounting, it is true, to only 0.16% of the total Yugoslav population, as much as 3/4 of them (23,291) lived in Croatia and made up 0.56% of her total population. Although these percentages and numbers are relatively modest, the presence of an ethnic group whose country of origin has no common border with Yugoslavia, and who lives mostly grouped in a relatively small area of Croatia is intriguing and deserves special attention.

In Croatia considerable numbers of Czechs live only in five districts between the Sava and Drava rivers and exceed 1% of the inhabitants of 22 communal areas there. In 122 settlements their numbers even exceeded 5% and the census of 1961 shows that they exceeded 50% of the inhabitants in 14 villages. Of these 14 villages with absolute Czech majority 13 were in communal areas along the river Ilava. This shows their great concentration in a relatively small area with the township of Daruvar, the cultural centre of all the Czechs in Yugoslavia.

The spontaneous question arises why the greatest concentration of Czech colonists lies just along the Ilava River. For as long as 144 years (from 1543 to 1687) this river was part of the frontier between the Ottoman Empire in the east and Croatia (in the Austrian Empire) in the west. The original Croat inhabitants abandoned the territory along the river, leaving it a «no man's land», partly because of its marshy and forest nature but more because of the danger in the frontier belts on both banks.

The pre-Ottoman feudal lord of Podborje (the present Daruvar) did not appear after his land had been taken again from the Turks and in 1745 the Viennese Imperial Chancellery sold his property to the noble family of the Jankovići, who kept it till 1879. The new owners endeavoured to colonize this almost empty land as quickly as possible and brought tradesmen and peasants also from a number of distant countries so that this land became ethnically the most variegated part of all Croatia. The number of colonists increased particularly after the abolition of serfdom when the tillers of the soil were no longer subjected to the feudal lord. In this territory the Czechs were the most numerous among foreign colonists. They kept arriving in varying intensity, singly or in groups for almost 100 years.

In Croatia the earliest Czech immigrants were glass workers, who arrived during the second half of the 18th century. In Croatia the oldest Czech villages dating from the twenties of the 19th century are along the river Ilava; they are Ivanovo Selo, Končanica and Brestovac. They were nuclei of continuous Czech colonizing in this territory till the First World War.

The majority of the Czech immigrants came to this territory during the agrarian crisis from 1873 to 1895. Low prices of farm products and high taxes impoverished and indebted the Croat farmer so that he sold his land for «a song». German, Hungarian but particularly Czech farmers driven from their lands by a similar crisis took advantage of this situation. For example, for the proceeds from an acre sold in densely populated Moravia it was possible to buy 10 to 12 acres of better land in the thinly inhabited surroundings of Daruvar, Bjelovar or Požega. The only way out of the crisis was a change in husbandry, and in this respect the strangers were more resourceful than the Croat farmers, which fact together with the news of good cheap land kept attracting more and more colonists. The agrarian crisis ruined both the latifundia and the large family-cooperative farms and thus indirectly increased the offer of more large tracts of land for sale at low prices. The early colonists convinced the still hesitating fellow-countrymen in their home land of the possibility to acquire very good land extremely cheaply and thus caused a chain reaction of further immigration particularly from Czech lands.

At the end of the crisis the Czech immigration weakened and after the First World War the number of Czechs in Yugoslavia and in Croatia gradually diminished partly because of emigration back to Czechoslovakia and partly through assimilation by the Croat population.

The Czech colonists had come to Croatia from much more densely populated regions with poorer soil, which had taught them to till it more rationally and profitably, and they brought this knowledge with them and caused a veritable miniature revolution in farming for which they were warmly welcomed by the local population everywhere.